

KAREL JAROMÍR ERBEN

KYTICE (Kytice z pověstí národních)

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Okolo lesa pole lán,
hoj jede, jede zase pán;
na vraném bujném jede koni,
vesele podkovičky zvoní,
přímo k chaloupce.

A před chaloupkou s koně hop!
A na chalupu klop, klop, klop!
„Hola, otevřete, milí lidi,
ať oči moje brzo vidí
potěšení mé!“

Vyšla babice, kůže a kost:
„Hoj, co nám nese vzácný host?“
„Nesu ti, nesu v domě změnu,
chci tvoji dceru za svou ženu,
tu tvou nevlastní.“

„Hoho panáčku! Div a div!
Kdo by pomyslíl jaktěživ?
Pěkně vás vítám, vzácný hoste,
však ani nevím, pane, kdo jste?
Jak jste přišel k nám?“

„Jsem této země král a pán,
náhodou včera zavolán:
Dám tobě stříbro, dám ti zlato,
dej ty mně svoji dceru za to,
pěknou přadlenu.“

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

úryvek je z básně Zlatý kolovrat, což je 5. báseň z Kytice
úryvek je téměř na začátku básně

Kytice: Mrtvá matka ztělesňuje matku vlast. Její děti na ni nikdy nezapomenou a zůstanou jí věrné. Děti hledaly svou matku a našly prostý kvítek, který nazvaly mateřídouškou. Vůně kvítku jim připomínala jejich nejdražší matku. Jako každý miluje svou matku, tak by měl milovat svou vlast. Proto se kvítek v druhé části básně stává symbolem vlasti.

Poklad: Matka jde se svým synkem na Velký pátek do kostela, ale když běží podle skály, uvidí u kostela veliký kámen, který byl otevřený, proto žena viděla jasno. Čím víc je uvnitř skály, tím víc se šíří záře. Poté uvidí samé zlato, stříbro, rubínový strop, mramorové dveře. Rozhodne se, že položí synka na zem, bere si co nejvíc zlata a odchází. Synek na ni křičí, ale ona odchází a říká, že hned bude zas nazpět, ještě 2 x přiběhne a odběhne, až nakonec je ve skále jen kamení a synek nikde. Celý rok čeká matka u skály a po roce na Velký pátek slyší synka, jak křičí. Vezme ho do náručí a utíká s ním domů, po zlatě se ani neohlédne.

Svatební košile: Dívka čeká na svého milého, který je na vojně. Každý den se za něho modlí, až jednoho dne ji Panna Marie splní její přání. Její milý zaklepe na okno její světničky, ona utíká za ním a běží spolu na jeho panství. Po cestě se jí milý vyptává, co si vzala s sebou, a dívka danou věc (náboženské předměty) musí zahodit, aby byli rychlejší. Když se blíží k cíli, vidí dívka kostel, což je milého hrad, a hřbitov, což je jeho sad. Dívka chce domů, ale on ji zavře do komory, kde je mrtvý muž. Její milý ho budí a chce, aby ji zabil, ale ona se modlí k Marii a ta jí vždy pomůže. Pak slyší kohouty a mrtvý muž už se nepohnul, venku bylo ticho. Dívka udělala dobře, že věřila v Boha.

Polednice: Matka v poledne vaří oběd pro svého muže, ale její synek neustále pláče, ani hračky ho neumlčí. Matka je zoufalá a přivolá na něho polednici. Polednice vchází do dveří a matka svého synka tiskne k sobě takovou silou, že ho udusí. Když přijde manžel z práce na oběd, vidí mrtvého syna a manželku v mdlobách.

Zlatý kolovrat: Král jede lesem a zabloudí, zaklepe na chalupu a žádá trochu vody, otevře mu Dornička. Chce si ji vzít a udělat ji královnou. To se ale nelíbí její nevlastní matce, proto se svou vlastní dcerou vymyslí past. Jdou lesem s Dorničkou a uříznou jí obě nohy a ruce a vypíchnou jí oči. Dívky nevlastní sestra se vdá za krále, protože si byly podobné a král nepoznal, že si nebere Doru. Jednoho dne vykoukla nevlastní sestra z okna a viděla chlapce s kolovrátkem, prodal by ho za dvě nohy. Další den chlapec nabízel přesličku za dvě ruce a poslední den zlatý kužel za oči. Nevlastní sestra si všechny části kolovratu koupila. Když král přijede z vojny, chce, aby mu milá zahrála na kolovrat, a ten vyzradí lest, kterou vymyslely nevlastní sestra a její matka. Král si tedy přijel pro Dorničku, kterou dědeček vzkřísil živou vodou. Dornička se stala královnou a její macecha a sestra byly potrestány za to, co jí způsobiley.

Štědrý den: Na Štědrý den chtějí dvě dívky znát svou budoucnost. Hana si přála svatbu a vyplnilo se jí to, do roka se vdala. Marie viděla smrt a opravdu do roka zemřela.

Holoubek: Žena, která otráвила svého manžela, si bere za muže jiného. Když jde svatební průvod okolo hřbitova, usedá na hrob jejího prvního manžela holoubek a vrkáním jí připomíná vinu. Žena nakonec spáchá sebevraždu.

Záhořovo lože: Záhoř je vrah, který zabíjí pocestné. Jednou potkal poutníka, který mu řekl, že jde do pekla pro úpis se svou duší. Záhoř ho nechá jít pod podmínkou, že až se bude z pekla vracet, poví mu, jak to v pekle vypadá. Při cestě zpátky poutník Záhořovi líčí, jaké je peklo, že tam mají již pro něho přichystáno mučící lože – „Záhořovo lože“. Záhoř se lekne a od té doby se začne modlit a činit pokání. Nakonec je mu udělena milost a dostane se do nebe.

Vodník: Matička prosí dceru, ať nechodí k jezeru, že měla zlý sen. Dcera ji neposlechne a jde prát šátečky k jezeru. Namočila první šátek a lávka u jezera se s ní prolomila. Stala se ženou Vodníka, porodila mu syna. Dívka prosí svého muže, ať ji pustí na jeden den za matičkou, ale on odmítá. Jednou ji pustí pod podmínkou, že bude doma, než odezní 12. hodina. Dívka jde k matce, ale když odbíjí 12. hodina, matka nechce dceru pustit. Ona ji prosí, že musí dát manželovi najíst, že se má postarat o synka. Vodník přijde klepat na dveře, a když matka nepustí dceru zpátky do jezera, vodník zabije jejích synka.

Vrba: Muž už dva roky žije ve šťastném manželství se svou ženou. Jenže jeho paní, ve dne zdravá a svěží, leží v noci jako mrtvé tělo bez ducha. Přes ženiny námítky se muž poradí s bábou kořenářkou. Ta mu prozradí, že duše jeho ženy se vtěluje vždycky za noci do vrby nad potokem. Rozezlený muž vrbu podetne a v tomtéž okamžiku padne jako podkosena i jeho žena. Hlas vrby mu pak vzkazuje, aby z jejího dřeva udělal kolébku a až synek doroste, bude vrbovými píšťalkami rozprávět se svou matkou.

Lilie: Panna je na své přání pochována pod zeleným lesem, kde na jejím hrobě jako znamení touhy po životě vyrůstá bílá lilie. Když ji uvidí pán, nechá si lilii vykopat a zasadit na svou zahradu. Panna v noci ožije a porodí pánovi dítě. Matka pána nechá lilii uvadnout a dítě zemřít, protože ji nemá ráda. Syn začne matku proklínat.

Dceřina kletba: Dcera zabije své nemanželské dítě, jehož otec ji opustil, a má být oběšena, je odsouzena za vraždu vlastního syna. Matku prokleje za to, že jí nechala moc volnosti.

Věštkyňe: Vypráví o věstkyni, která věští o Přemyslu oráčovi, Libuši a dalších historických událostech českého národa.

zajímavost – existují ještě dvě další balady (Smolný var, Cizí host), které do Kytice nebyly zařazeny, protože v nich není jasná (pojmenovaná) příčina tragédie.

- **téma a motiv**

téma: nevlastní dcera

motivy: kůň, les, pole, chaloupka

- **časoprostor**

prostor: okolo lesa, před chaloupkou

čas: není určen

- **kompoziční výstavba**

úryvek se skládá z 5 slok, každá sloka má 5 veršů

- **literární forma, druh a žánr**

poezie, lyricko-epické dílo, balady

- **lyrický subjekt**

vystupuje v er-formě, jedná se o vševědoucího vypravěče

- **postavy**

král – bohatý, sebevědomý, chtivý, rozhodnutý, smlouvavý

babice – chudá, udivená

sestra Dorničky – zlomyslná, chtivá, nenávistná

Dornička – krásná, hodná, pracovitá, milující

dědeček – rozumný, hodný, přátelský, umí udělat správná rozhodnutí

chlapec – smlouvající, rozumný, poslušný

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč babice a krále

- **typy promluv**

dialog krále a babice

- **veršová výstavba**

veršové schéma: A, A, B, B, C (rým sdružený)

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

citoslovce hoj; hop; klop, klop, klop; hola; hoho

zdrobnělina podkovičky, chaloupka, panáček

oslovení milí lidi; panáčku; vzácný hoste; pane

dysfemismus babice

řečnická otázka Kdo by pomyslíl jaktěživ?

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

epizeuxis hoj jede, jede zase pán; nesu ti, nesu; div a div

anafora A před chaloupkou s koně hop! / A na chalupu klop, klop, klop!

epiteton vraném bujném koni

personifikace podkovičky zvoní; oči moje brzo vidí

metonymie potěšení mé; Dám tobě stříbro, dám ti zlato

synekdocha kůže a kost

Literárněhistorický kontext

• kontext autorovy tvorby

19. století, třetí a čtvrtá etapa NO (1830–1848 a v 50. letech) i po NO

Karel Jaromír Erben (1811–1870)

- básník, historik, sběratel lidové slovesnosti (písně, pověsti, pohádky, říkadla), vydavatel staročeských literárních památek, překladatel, novinář (navázal na Čelakovského, mnoho jeho záměrů a cílů překonal)
- narodil se 7. 11. 1811 v Miletíně (v Podkrkonoší) do řemeslnické a písmácké rodiny (Ševci a sadaři Janu Erbenovi a jeho ženě Anně se narodila dvojčata Karel a Jan. Jan však později bohužel zemřel a ani jeho bratr Karel na tom nebyl zdravotně dobře, často churavěl a trpěl vadou výslovnosti, koktal.)
- studoval práva a filozofii, seznámil se s Fr. Palackým, s nímž pak spolupracoval
- redigoval Pražské noviny (1848–1849) a v roce 1851 se stal archivářem Prahy
- oženil se s Barborou Mečířovou a v letech 1844 a 1846 se mu narodily dcery Blažena a Ladislava
- těžkou ránu znamenalo pro Erbenův úmrtí jeho manželky 20. srpna 1857. O rok později se rozhodl, že se znovu ožení. Svatbu slavil uprostřed února 1859 se čtyřadvacetiletou Žofií Mastnou, dcerou kupce z Lomnice n. Popelkou.
- v 60. letech trápily Erbenův stále více souchotiny, které měl od dětství. K tomu se ještě přidala bolest nad ztrátou dvou dětí z druhého manželství – Vladimíra a Marie
- vydával díla staré české literatury, např. *Sebrané spisy české* od Mistra Jana Husa, vydával i překlady starých děl ruské literatury – *Nestorův letopis ruský*, *Slovo o pluku Igorově*. Podílel se na vydání druhého dílu *Výboru z literatury české*.
- byl známý tím, že hrdinové jeho literárních prací se nebouří proti trestu a nestojí proti společnosti. Trest je pro ně samozřejmým po každém provinění. Naproti tomu hrdinové K. H. Máchy viní za všechnu špatnost jedince společnost. Erben neuznával vzpoury proti osudu, uctíval daný řád.
- v jeho básních se opakují témata viny a trestu
- Erbenovy pohádky jsou zbaveny skoro vesměs místní a časové určenosti. Tím se liší od pohádek B. Němcové, v nichž se naopak odráží konkrétní životní prostředí a situace.
- zemřel 21. 11. 1870 v Praze

Prostonárodní písně a říkadla (1864)

Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečí původních (1865)

nedokončený soubor pohádek vydal V. Tille – pohádky Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševeda, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Pták Ohnivák a Liška Ryška

• literární / obecně kulturní kontext

působil v době národního obrození:

- počátek spadá do 70. let 18. století, konec 50. léta 19. století

dělí se na 4 etapy:

1. fáze, „obranná“: 80. léta 18. st. – 1805, J. Dobrovský

- převládá klasicismus, utvářejí se základy obrozené literatury

2. fáze: 1806–1830, J. Jungmann, Fr. Palacký, P. J. Šafařík, J. Kollár, V. K. Klicpera, J. N. Štěpánek, F. L. Čelakovský

- doba napoleonských válek, vytváří se jazykový program, v literatuře se uplatňuje preromantismus

3. fáze: 1830–1848, J. K. Tyl, K. H. Mácha, K. J. Erben

- doba mezi revolucemi, literatura se sblíží se životem, proniká romantismus

4. fáze: 1848 – 50. léta, K. H. Borovský, B. Němcová

- demokratická orientace literatury, směřování k realismu

Josef Kajetán Tyl (1808–1856)

- prozaik, básník, kritik, novinář
- sblížil se s Klicperou
- redigoval časopis *Květy*, *Vlastimil*, *Posel z Prahy*, vydával politický list *Selské noviny*
- *Dekret Kutnohorský*, *Rozervanec*, *Poslední Čech*, *Strakonický Dudák aneb Hody divých žen*

Karel Hynek Mácha (1810–1836)

- básník a prozaik, nejvýznamnější představitel českého romantismu
- studoval filozofii na UK a práva
- účastnil se českého společenského života, hrál v ochotnických divadelních představeních ve Stavovském a Kajetánském divadle, patřil do skupiny spolupracovníků J. K. Tyla
- posledních 5 měsíců života pracoval jako praktikant v Litoměřicích
- 6. listopadu 1836 náhle zemřel v Litoměřicích po vleklém onemocnění po hašení požáru
- *Máj*, *Křivoklad*, *Marinka*, *Pouť krkonošská*, *Cikáni*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

Kytice – symbolizuje jednoduitost, ale také soubor více jednotlivin (ne květů, ale básní)

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Děj balad z Kytice není aktuální, postavy většinou neexistují v reálném světě a činnosti, které dělají, nikdo nedokáže (např. umrlec, který vstává; žena přetělená do lilie, vrby; polednice; vodník...)

- **pravděpodobný adresát:**

Sbírka je určena pro náročného čtenáře, který dokáže pochopit Erbenovu poezii a smysl básní.

- **určení smyslu díla:**

Kytice měla posilovat víru v lepší budoucnost národa.

Přínos do literatury spočívá ve dvou základních ohledech sbírky: v její promyšlené komponovanosti a etičnosti.

komponovanost (= předem důkladně promyšlené rozvržení básní):

- balady jsou řazené osově, zrcadlově protilehlé básně mají shodné prvky (1. a 13., 2. a 12. atd.)

Kytice + Věštkyňe – aktualizace staré pověsti, návaznost na lidovou tvorbu

Poklad + Dceřina kletba – porušení základního etického vztahu matka × dítě

Lilie byla dodána později

Svatební košile + Vrba – přeměna člověka (žena ve vrbu, muž v upířskou duši)

Polednice + Vodník – hlavní postavou je nadpřirozená bytost, která zasahuje do lidských vztahů

Zlatý kolovrat + Záhořovo lože – vina a její vykoupení, důležitost pokání

Štědrý den + Holoubek – založeny na lásce a smrti

etičnost:

- osud rozhoduje pouze v básních Štědrý den a Věštkyňe, ve všech ostatních jsou porušeny základní mezilidské vztahy

- vinna je vždy konkrétní osoba, která porušila mezilidské vztahy (přičemž Erben považuje za nejužší a nejzákladnější vztah matky k dítěti – matky trestá obzvlášť krutě)

- druhy konfliktů: člověk × příroda, člověk × společnost, matka × dítě, žena × muž

- trestán je výjimečný jedinec → jedinečnost je nežádoucí

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Básnická sbírka o 13 básních je Erbenovým největším dílem, vyšla roku 1853. Kniha je výsledek téměř 20letého úsilí, básně nejprve vycházely časopisecky, první (Poklad) v roce 1838.

- **tematicky podobné dílo:**

soubor epických básní: Petr Bezruč – Slezské písně

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramaturzií:**

F. A. Brabec – Kytice, film z roku 2000, obsahuje jen 7 balad

parodické zpracování J. Suchého v divadle Semafor z roku 1972